

УДК 594.3

РІДКІСНІ ТА МАЛОВІДОМІ ЧЕРЕВОНОГІ МОЛЮСКИ (GASTROPODA) РІВНИННОЇ ЧАСТИНИ ЗАХОДУ УКРАЇНИ

Н. В. Гураль-Сверлова, Р. І. Гураль

*Державний природознавчий музей НАН України, вул. Театральна, 18, Львів 79008, Україна
e-mail: sverlova@pip-mollusca.org*

У статті проаналізовано відомості про рідкісних і маловідомих молюсків, розповсюджених у західній частині Подільської височини та на інших рівнинних територіях заходу України. Загалом до огляду включено 27 видів наземних і 10 видів прісноводних молюсків, серед яких занесені до Червоної книги України *Granaria frumentum*, *Chondrina clienta*, *Plicuteria lubomirskii*. Очевидно, потребує додаткового підтвердження присутність у басейні Західного Бугу *Lymnaea glabra*, занесеного до Червоної книги України під назвою *L. clavata*. Те саме стосується присутності на заході України прісноводних молюсків *Lymnaea turricula*, *Planorbis carinatus*, *Gyraulus acronicus*. Значна частина наземних молюсків, розглянутих у статті, може потребувати охорони також на загальнодержавному рівні. Особливо це стосується напівслизняка *Daudebardia brevipes* і *D. rufa*, більшість відомих знахідок яких зосереджена піді Львовом, равликів *Pupilla sterri* (реліктовий вид), *Truncatellina claustralis*, *Pyramidula pusilla*. Деякі зі згаданих у статті видів (*Carpathica calophana*, *Cellariopsis orientalis*, *Eucobresia nivalis*) є звичайними компонентами наземної малакофауни Українських Карпат, проте відносно рідко заходять на рівнинну частину заходу України. Вони можуть потребувати охорони на межі своїх природних ареалів.

Ключові слова: молюски, *Gastropoda*, охорона, захід України.

ВСТУП

Питання охорони молюсків досі не набуло належної розробки ані для України загалом [12], ані для її західного регіону. Яскравим свідченням цього є надзвичайно мала представленість молюсків у Червоній книзі України (надалі в тексті – ЧКУ). Наприклад, серед близько 200 видів наземних молюсків, відомих на даний час на території України [18, 28], до останньої редакції ЧКУ [41] внесено лише 14 видів, серед яких 4 види трапляються у Криму, а 10 – на заході України, переважно в Українських Карпатах. Прісноводні черевоногі молюски представлені в ЧКУ [41] лише двома таксонами, видова самостійність яких не є загальноновизнаною. Незважаючи на попередні розробки та рекомендації [33], повністю відсутні в ЧКУ прісноводні двостулкові молюски.

Усе це зумовлює нагальну необхідність провести узагальнення існуючих даних щодо рідкісних та маловідомих видів наземних і прісноводних молюсків для різних регіонів України, адже хоча б частина з них може потребувати спеціальної охорони на регіональному або навіть на загальнодержавному рівні. На заході України поки що подібний аналіз був виконаний нами лише для Українських Карпат (включно з Передкарпаттям і Закарпатською низовиною) [30]. Ця робота узагальнює відомості про рідкісних і маловідомих молюсків рівнинної частини заходу України (за винятком Закарпатської низовини та Передкарпаття, розглянутих у попередній публікації). З огляду на великий обсяг матеріалу, в ній проаналізовані лише дані щодо черевоногих молюсків (клас *Gastropoda*).

МАТЕРІАЛИ ТА МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Узагальнено літературні та власні дані щодо 37 видів наземних і прісноводних молюсків, локально розповсюджених у рівнинній частині заходу України або таких, присутність яких на дослідженій території потребує додаткового підтвердження. Крім того, використано матеріали малакологічного фонду Державного природознавчого музею НАН України (надалі в тексті – ДПМ). Не бралися до уваги види, занесені на захід України людьми, або такі, характер розповсюдження яких на дослідженій території (автохтонний чи адвентивний) остаточно не з'ясований.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕНЬ

1) *Lymnaea clavata* Westerlund, 1885 (родина *Lymnaeidae*)

Занесений до Червоної книги України [41] як рідкісний вид. Єдина знахідка на території України – затон Західного Бугу на північному заході Львівської обл., поблизу м. Сокаль [47]. На даний час видова самостійність *L. clavata* не визнається за межами Східної Європи; не виключено, що його варто розглядати лише як внутрішньовидову форму *Omphiscola glabra* (O.F. Müller, 1774).

Рід (за іншою системою – підрид у межах роду *Lymnaea*) *Omphiscola* приурочений майже виключно до Балтійської провінції Палеарктики [34]. Найбільшу кількість знахідок було зроблено на території Німеччини та Швеції [31]. Проте навіть у Німеччині *L. glabra s.l.* потребує охорони [23]. Для Польщі відомі лише поодинокі знахідки *L. glabra s.l.*, зроблені у 1920-х рр. [31]. Згідно з оглядовими роботами, опублікованими наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст. [34, 47, 49], на території Східної Європи зрідка трапляється лише *L. clavata*. При цьому всі достовірні знахідки були зроблені поблизу західних кордонів даного регіону – у Ленінградській області Росії [34], на півночі Львівської області України [47]. Більш ранні вказівки В.І. Жадіна [59] на те, що *L. glabra s.l.* досить широко розповсюджений на території колишнього СРСР і трапляється також у басейнах Чорного, Каспійського морів та Льодовитого океану, базуються, очевидно, на помилковому визначенні інших видів родини *Lymnaeidae* [31, 34]. Про це може опосередковано свідчити також оригінальний рисунок *L. glabra*, наведений у роботі В.І. Жадіна [59].

На жаль, у монографії А.П. Стадниченко [47] відсутні оригінальні зображення зібраних нею поблизу Сокаля екземплярів. Як ілюстрація використані рисунки черепашки *L. clavata* з роботи Н.Д. Круглова та Я.І. Старобогатова [34], що демонструють екземпляр із Німеччини (Нассау). Зображення статевої системи також запозичено, вже з публікації польської дослідниці М. Яцкевич [31]. Варто підкреслити

деякі розбіжності наявних у літературі даних щодо розмірів черепашок статевозрілих особин *Omphiscola*. У німецьких визначниках [23, 24] для черепашок *L. glabra* s. l. з 7–8 обертами вказана висота черепашки (ВЧ) від 9 до 12 мм та ширина (ШЧ) від 3 до 4 мм. За іншими даними [31], ВЧ у *L. glabra* s. l. може досягати 15 мм, а ШЧ – 5,5 мм. У 7 екземплярів з околиць Сокаля, виміряних А.П. Стадниченко [47], ВЧ коливалася від 17,0 до 22,0 мм, а ШЧ – від 6,7 до 8,6 мм, що значно перевищує дані німецьких і польських дослідників.

У зв'язку з обмеженістю даних щодо *L. clavata* на заході України, а також із наявністю розбіжностей у розмірних характеристиках, вказаних вище, необхідно найближчим часом провести цілеспрямовані дослідження уздовж течії Західного Бугу на північному заході Львівської обл. (Сокальський р-н).

2) *Lymnaea turricula* (Held, 1836) (родина Lymnaeidae)

Видова самостійність *L. turricula* на даний час не викликає сумнівів [24, 31 та ін.]. Проте у вітчизняній малакологічній літературі цією назвою тривалий час позначали особин широко розповсюдженого виду *Lymnaea palustris* (O.F. Müller, 1774) з певною формою черепашки, що знайшло своє відображення також у старій фондовій колекції ДПМ [10]. Зараз встановлено, що конхологічні ознаки, очевидно, не можуть бути надійною підставою для диференціації *L. turricula* і *L. palustris* [31].

Вказівки А.П. Стадниченко на присутність цього виду в Шацькому НПП – в озерах Люцимир, Світязь [45, 48] і, загалом, на території України [44, 45, 47], очевидно, також слід віднести до згаданого вище *L. palustris*. За даними польської дослідниці М. Яцкевич, яка провела ревізію європейських видів родини Lymnaeidae [31], відношення довжини передпеніального рукава (препуціума) до довжини мішка пеніса у *L. turricula* становить від 1:3 до 1:5. Згідно з монографією А.П. Стадниченко [47], мішок пеніса у *L. turricula* однакової довжини з препуціумом. У попередній роботі тої ж авторки [44] вказано, що співвідношення довжини препуціума і мішка пеніса в досліджених західноукраїнських популяціях *L. turricula* становило в середньому від 1:1,3 до 1:1,6 та лише в незначній частині особин перевищувало 1:2. Разом з тим, О.В. Корнюшиним [32] була показана присутність у волинських популяціях *L. palustris* і, зокрема, на території Шацького НПП (с. Залісся) молюсків з нетипово довгим мішком пеніса (до 1:1,65). Аналогічно молюски з тимчасових гідротопів, розташованих уздовж берега оз. Світязь, зібрані й анатомічно досліджені нами у 2007 р. [25], належали *L. palustris* [29].

Отже, *L. turricula* не можна віднести до рідкісних видів прісноводних молюсків на заході України. Загалом, його присутність на цій території потребує додаткового підтвердження на підставі анатомічного дослідження *palustris*-подібних молюсків із різних локалітетів.

3) *Lymnaea glutinosa* (O.F. Müller, 1774) (родина Lymnaeidae)

Рекомендований до охорони на території Львівської обл. [26]. Розповсюджений у Європі та Західному Сибіру [47]. В Україні відомий із басейнів Прип'яті, середнього Дніпра, верхнього і середнього Дністра [26, 47]. У літературі зафіксовані поодинокі знахідки *L. glutinosa* у рівнинній частині заходу України: у ставу на р. Горинь (ок. м. Дубровиця, Рівненська обл.) [47], біля м. Ковель (Волинська обл.) [47], в оз. Біле (ок. с. Невір Любешівського р-ну Волинської обл.) [40], в околицях с. Пеняки (Бродівський р-н Львівської обл.) [10] та смт Івано-Франкове (Яворівський р-н Львівської обл.) [9]. У фондовій колекції ДПМ зберігається також одна черепашка цього виду зі ставів на р. Серет [29].

4) *Planorbis carinatus* (O.F. Müller, 1774) (родина Planorbidae)

З одного боку, *P. carinatus* є загально визнаним видом [23, 24, 38], з іншого – проведене нами в одній із попередніх публікацій [27] порівняння описів і зображень цього виду з робіт різних східно- та центральноєвропейських малакологів виявило, що частина опрацьованих східноєвропейськими дослідниками матеріалів могла стосуватися широко розповсюдженого виду *Planorbis planorbis* (Linnaeus, 1758). У деяких представників цього виду кіль, що проходить по зовнішньому краю обертів, може зміщуватися від їх базальної (характерно для *P. planorbis*) до центральної частини (характерно для *P. carinatus*). На цьому, зокрема, базувалася вказівка Й. Бонковського [10] на присутність *P. carinatus* на заході України та, зокрема, у тогочасній колекції ДПМ, помилковість якої доведена нами при ревізії фондових матеріалів [27, 29]. Цікаво, що у попередній узагальнюючій роботі про молюсків Галичини [9] той самий дослідник пише, що у *P. planorbis* кіль інколи тягнеться майже по середині останнього оберту, а черепашка при цьому стає подібною до розповсюдженого у Центральній Європі *P. carinatus*.

Ю. Полянський [40] згадує про три черепашки *P. carinatus*, зібрані ним в оз. Святе поблизу с. Невір у Любешівському р-ні Волинській обл. Усі три черепашки зберігаються у малакологічному фонді ДПМ і належать *P. planorbis* [29].

Крім того, зміщення кілю до середини обертів здатне імітувати відносно більшу (порівняно з видимою зверху частиною передостаннього оберту) ширину останнього оберту [27] – ще одну ознаку, характерну для *P. carinatus*. Хоча в будь-якому випадку ширина обертів у *P. planorbis* збільшується значно повільніше, ніж у *P. carinatus*, про що наочно свідчить проведене нами порівняння відповідних зображень [27, рис. 4].

На даний час, очевидно, немає жодної достовірної вказівки на присутність *P. carinatus* на заході України, хоча раніше цей вид наводили для Волинської [46, 48], Івано-Франківської [10], Львівської [10, 46, 54] областей. Отже, йдеться, очевидно, не про рідкісний для цього регіону вид, а саме про рідкісні аномалії у будові черепашок широко розповсюдженого *P. planorbis*.

5) *Anisus vorticulus* (Troschel, 1834) (родина Planorbidae)

Був рекомендований до занесення до ЧКУ по II категорії як вразливий вид [57]. Розповсюджений у Європі та Казахстані [46], за іншими даними [23] – у Центральній і Східній Європі. В Україні зареєстрований у басейнах Дунаю, Дністра, Південного і Західного Бугу, Дніпра, Сіверського Донця [57]. Трапляється лише у водоймах рівнинних територій України [57]. На заході країни був вказаний для Шацьких озер [46, 48, 57] та оз. Заболоття у Ратнівському р-ні Волинській обл. [48], для околиць с. Смиківці в Тернопільській обл. та с. Загір'я в Рогатинському р-ні Івано-Франківської обл. [58], м. Рава-Руська у Львівській обл. [54]. У малакологічному фонді ДПМ зберігаються поодинокі черепашки *A. vorticulus* зі Львівської (ок. м. Городок) і Тернопільської (ок. смт Гримайлів і с. Смиківці) областей; часовий діапазон фондових зборів досить широкий – від другої половини XIX ст. до 2004 р. [29].

6) *Gyraulus acronicus* (Férussac, 1807) (родина Planorbidae)

Був рекомендований до занесення до ЧКУ по II категорії як вразливий вид [57]. Голарктичний вид. В Україні зареєстрований у басейнах Дунаю, Дністра, Південного і Західного Бугу, Дніпра, Сіверського Донця та в річках Криму [57]. У літературі є згадки щодо присутності *G. acronicus* на території Львівської області: в напівпе-

ресихаючих меліоративних каналах поблизу с. Бартатів, у ставі в околицях м. Львова (Голоско), у рукаві р. Солокія біля м. Червоноград, у р. Щирка поблизу смт Щирець [46], щоправда, останній локалітет стосується вже Передкарпаття. Тою самою дослідницею *G. acronicus* був виявлений у Бурштинському водосховищі та в басейні р. Гнила Липа біля м. Рогатин Івано-Франківської обл. [46], в Шацьких озерах у Волинській обл. [46, 48].

Проте існують досить суттєві розбіжності в описах *G. acronicus* у роботах східно- та центральноєвропейських малакологів, що було відмічено нами в попередній публікації [29]. За німецькими авторами [23, 24], цей вид зовсім не має спіральної скульптури на черепашці. За українськими визначниками [46, 56], спіральні реберця або їх сліди простежуються хоча б на деяких ділянках черепашки. Тому не виключено, що хоча б частина вказівок на присутність *G. acronicus* на території України насправді стосується екземплярів більш розповсюдженого виду *Gyraulus albus* (O.F. Müller, 1774) з частково стертою поверхневою скульптурою черепашки. Тоді *G. acronicus* може виявитися на нашій території значно рідкіснішим видом, ніж вважалося до цього часу.

Під час перегляду фондових матеріалів ДПМ виявилось, що всі зразки з України, попередньо віднесені до *G. acronicus* [57], не відповідають описам цього виду у роботах центральноєвропейських малакологів. Через наявність слабко вираженої спіральної скульптури вони були перевизначені як *G. albus* [29]. Деяко пізніше до музею було передано 3 черепашки *G. acronicus*, зібраних в 2013 р. у наносах р. Оскол поблизу с. Кам'янка Дворічанського р-ну Харківської обл. Поки що ця невелика вибірка лишається єдиним фондовим зразком *G. acronicus* з території України. Очевидно, потребують перегляду також інші малакологічні колекції.

7) *Gyraulus laevis* (Alder, 1838) (родина Planorbidae)

Був рекомендований до занесення до ЧКУ по II категорії як вразливий вид [57]. Голарктичний вид. В Україні зареєстрований у басейнах Дунаю, Дністра, Південного і Західного Бугу, Дніпра, Сіверського Донця та в річках Криму [57]. У літературі є відомості щодо окремих знахідок цього виду на дослідженій території: в околицях с. Невір Волинської обл. [40], у басейнах річок Біберка (ок. с. Лани) та Зубра (ок. м. Миколаїв) у Львівській обл. [46], у р. Случ (м. Сарни) в Рівненській обл. [58], у р. Дністер (сmt Підволочиськ) у Тернопільській обл. [56].

Для окремих локалітетів у сучасних адміністративних межах Львівської та Тернопільської областей *G. laevis* згадувався ще у другій половині XIX ст. Й. Бонковським [9, 10] під назвою *Gyraulus glaber*. Проте ревізія фондової колекції ДПМ показала, що частина матеріалів, визначених цим дослідником як *G. glaber*, насправді належить до більш розповсюдженого виду *Gyraulus albus*. У малакологічному фонді ДПМ на даний час зберігаються лише дві вибірки із заходу України (обидві – з колекції Й. Бонковського) – з околиць с. Кудринці та м. Тербовля в Тернопільській обл. [29].

8) *Gyraulus rossmaessleri* (von Auerswald, 1852) (родина Planorbidae)

Був рекомендований до занесення до ЧКУ по II категорії як вразливий вид [57]. Голарктичний вид. В Україні зареєстрований у басейнах Дунаю, Дністра, Південного і Західного Бугу, Дніпра, Сіверського Донця [57]. На рівнинній частині заходу України А.П. Стадниченко [46] знаходила *G. rossmaessleri* у річці Корчик (ок. с. Новий Корець) у Рівненській обл. Й. Бонковський [9, 10] згадує знахідки в околицях с. Кудринці та смт Мельниця-Подільська у Тернопільській обл., а також у гіпсових

лейках поблизу смт Щирець у Львівській обл. Щоправда, останнє місцезнаходження розташоване вже у Передкарпатті. Зі згаданих матеріалів у сучасному малакологічному фонді ДПМ наявна лише вибірка з околиць с. Кудринці. Є також черепашки *G. rossmaessleri* з околиць смт Івано-Франкове у Львівській обл. [29]. Я. Урбанський [54] згадує знахідку *G. rossmaessleri* на північний захід від м. Сокаля у Львівській обл., зроблену А.М.Ломницьким.

Загалом на території України *G. rossmaessleri* може виявитися навіть більш рідкісним, ніж це вважається зараз [56, 57]. Зокрема, дані, наведені О.І. Уваєвою [56] щодо розповсюдження і чисельності цього виду в нашій країні, ймовірно, частково стосуються іншого виду – *Gyraulus albus* [29]. Про це свідчить, зокрема, форма устя черепашки, фотографія якої наведена в монографії [56, додаток 17].

9) *Gyraulus riparius* (Westerlund, 1865) (родина Planorbidae)

Був рекомендований до занесення до ЧКУ по III категорії як рідкісний вид [57]. Вказаний для басейнів Дністра, Південного і Західного Бугу, Дніпра і Сіверського Донця [57]. Хоча, на нашу думку [29], справжній *G. riparius* на території України може траплятися значно рідше, ніж це вважають деякі дослідники [56, 57]. Дані, наведені О.І. Уваєвою [56] щодо розповсюдження і чисельності цього виду на території України, ймовірно, частково стосуються молодих особин *Hippeutis complanatus*. Зокрема, в монографії цієї дослідниці [56, додаток 22] показана фотографія черепашки з добре вираженим гострим кутом на периферії останнього оберту, що не є властивим *G. riparius* [23, 24, 38]. Ширина показаної черепашки (якщо оцінювати її за наведеною масштабною лінійкою) становить близько 4 мм. За літературними даними, ширина черепашки *G. riparius* не перевищує 3,5 мм [38, 46, 59], а за даними німецьких малакологів [23, 24] є ще меншою – до 2,5 мм.

А.П. Стадниченко [46] знайшла *G. riparius* у басейні р. Цир (ок. смт Камінь-Каширський) у Волинській обл., Є.Адамович [1] – у басейні р. Прип'ять (Зарічненський р-н Рівненської обл.). Й.Бонковський [10] згадує єдиний музейний зразок з околиць с. Руда у Кам'янсько-Бузькому р-ні Львівської обл. На жаль, у сучасній малакологічній колекції ДПМ згаданий зразок відсутній [29]; є лише невелика вибірка, зібрана в 2007 р. на Шацькому Поозер'ї (оз. Світязь).

10) *Marstoniopsis scholtzi* (A. Schmidt, 1856) (родина Hydrobiidae, за іншою системою – Amnicolidae)

Розповсюджений у басейнах Балтійського і Північного морів, Північної Атлантики, верхів'ях Волги та Дніпра [2]. На території України відмічений у басейні Західного Бугу в північно-західній частині Львівської області – поблизу м. Сокаль [10] і м. Червоноград [2]. В обох випадках вказаний під синонімічною назвою *Marstoniopsis steinii* (у роботі Й.Бонковського – *Bythinella steinii*). Єдиний фондовий зразок ДПМ був зібраний у 1889 р. у річкових замулах в околицях м. Сокаль [10]. На жаль, до цього часу він не зберігся [29], хоча був опрацьований А.П. Стадниченко у процесі підготовки відповідного випуску з серії "Фауна України" [2].

Є. Адамович [1] вказав *M. scholtzi* (так само під синонімічною назвою *M. steinii*) для р. Прип'ять на Поліссі. Проте не відомо, чи ця вказівка стосується Зарічненського р-ну Рівненської обл. (де була зроблена частина зборів), чи прилеглої частини Білоруського Полісся.

Молюски цього виду відзначаються невеликими розмірами. Висота їхньої черепашки не перевищує 3 [23] або 3,5 мм [2]. Тому для уточнення сучасного ареалу *M. scholtzi* на заході України необхідне проведення спеціальних виїздів по течії

Західного Бугу з обстеженням придатних для існування *M. scholtzi* ділянок – стоячих водойм і річкових затонів, де молюски тримаються переважно під камінням, деревиною або під плаваючим на поверхні води листям водяних рослин [23].

11) ***Acicula parcelineata* (Clessin, 1911)** (родина Aciculidae)

Карпатський вид, який на заході України зрідка вказують також для рівнинних територій [28, 52]. Єдине точне відоме місце збору на дослідженій території – Винниківський лісопарк в околицях м. Львова [51], де молюски зрідка трапляються поблизу Чортових Скель і вздовж струмків – у місцях виходу на поверхню вапнякових порід. Виявлення *A. parcelineata* може бути ускладненим малими розмірами (висота до 2,3 мм, ширина до 0,85 мм) та відносною ламкістю черепашок. Обговорювалася доцільність внесення *A. parcelineata* до Червоної книги України [12].

12) ***Vallonia enniensis* (Gredler, 1856)** (родина Valloniidae)

Розповсюджений у значній частині Європи, в Малій Азії [43] та Єгипті [22]. Поки що відомі лише поодинокі знахідки цього виду в різних частинах України [14, 16, 29, 52]. У малакологічному фонді ДПМ зберігаються окремі черепашки *V. enniensis*, зібрані на рівнинній частині заходу України – у Кам'янсько-Бузькому (ок. с. Руда), Перемишлянському та Яворівському (ок. смт Івано-Франкове) р-нах Львівської обл. наприкінці XIX ст. або не пізніше першої половини XX ст. [29]. Крім того, у 2013 р. під час обстеження приміських лісопарків Львова нами була виявлена 1 черепашка цього виду на березі струмка, що протікає від околиць міста до Винниківського (колишнього Комсомольського) озера.

На відміну від інших, широко розповсюджених на території України видів роду *Vallonia*, *V. enniensis* є не лише теплолюбним, але й гігрофільним видом, який заселяє переважно вологі луки, відкриті береги водойм, значно рідше трапляється в чагарникових заростях або на узліссях [28]. Можливо, це дещо ускладнює його виявлення. Другою можливою причиною недообліку є подібність черепашок *V. enniensis*, по-перше, з черепашками *Vallonia pulchella* (O.F. Müller, 1774) з сильно розвинутою поверхневою скульптурою [52], по-друге, з *Vallonia costata* (O.F. Müller, 1774).

На нашу думку, *V. enniensis* потребує детальнішого вивчення та, очевидно, охорони або на загальнодержавному рівні, або хоча б в окремих регіонах України [28].

12) ***Pupilla sterri* (Voith, 1840)** (родина Pupillidae)

Розповсюджений у гірських областях Середньої та частково Південної Європи, на Кавказі та в Середній Азії [43, 53]. Теплолюбний вид, досить широко розповсюджений у плейстоцені [35]. Тривалий час вважали повністю вимерлим на території України. Відомі поодинокі знахідки в Українських Карпатах – в Угольському лісництві Карпатського біосферного заповідника [3], а також на заході Подільської височини – у заповіднику “Медобори” [50]. В останньому випадку 4 черепашки, зібрані в 2000 р. на Франкових скелях поблизу с. Вікно Гусятинського р-ну Тернопільської обл., зберігаються у фондовій колекції ДПМ [29]. З огляду на реліктовий характер небагатьох відомих популяцій цього виду, *P. sterrii* необхідно занести до ЧКУ [12, 28].

13) ***Pupilla bigranata* (Rossmässler, 1839)** (родина Pupillidae)

Палеоарктичний вид [43]. На території України відомі поодинокі знахідки у степовій зоні та на заході Подільської височини [28]. В останньому випадку йдеться про неодноразові знахідки цього виду на території заповідника “Медобори” [6, 50], що відображено також у фондовій колекції ДПМ [29]. Крім того, у 1990 р. *P. bigranata*

був зареєстрований на товтрах між с. Черче і с. Біла Чемеровецького р-ну Хмельницької обл. [15]. Обговорювалася доцільність занесення *P. bigranata* до Червоної книги України зі статусом “вразливий вид” [12].

14) ***Pupilla triplicata* (Studer, 1820)** (родина Pupillidae)

Палеоарктичний вид [43], розповсюджений переважно у степовій зоні України та у Криму [28]. У фондовій колекції ДПМ наявні лише 2 черепашки із заходу України, зібрані у другій половині XIX ст. поблизу с. Романів Перемишлянського р-ну Львівської обл. [10, 29]. У 1990 р. *P. triplicata* був знайдений О.О. Байдашніковим у Хмельницькій обл. [15], разом з попереднім видом (див. вище). Обговорювалася доцільність занесення *P. triplicata* до Червоної книги України зі статусом “рідкісний вид” [12].

15) ***Vertigo geyeri* Lindholm, 1925** (родина Vertiginidae)

Борео-альпійський вид. У малакологічному фонді ДПМ зберігається декілька черепашок *V. geyeri*, зібраних у першій половині XX ст. на території Любешівського р-ну Волинської обл. та Перемишлянського р-ну Львівської обл. [28, 29]. Пізніші знахідки цього виду на заході та, загалом, на території України невідомі [28].

Видова самостійність *V. geyeri* не є загально визнаною. А.О. Шилейко [43] вважає його синонімом *Vertigo modesta modesta* (Say, 1824).

16) ***Vertigo alpestris* Alder, 1838** (родина Vertiginidae)

Палеоарктичний (борео-альпійський) вид, розповсюджений на заході України та в Криму [18, 28]. У малакологічному фонді ДПМ зберігаються дві вибірки з Гусятинського р-ну Тернопільської обл. [29]. Для цієї ж території був вказаний також О.О. Байдашніковим [6]. На початку 1990-х рр. той самий дослідник виявив *V. alpestris* у південній частині Хмельницької обл. – на території Городоцького (ур. Сатанівська дача в ок. с. Іванківці) і Кам'янець-Подільського (ок. с. Вихватнівці, ур. Маківська дача між с. Гуменці та с. Маків) р-нів [15]. Нами зареєстрований також в околицях м. Львова (Чортові Скелі у Винниківському лісопарку) [51]. Обговорювалася доцільність занесення *V. alpestris* до Червоної книги України [12].

17) ***Truncatellina claustralis* (Gredler, 1856)** (родина Truncatellinidae)

Основна частина видового ареалу пов'язана із Середземноморським регіоном [39]. На схід доходить до центрального Закавказзя [43]. Відомі поодинокі знахідки цього виду на заході України та в Криму. Зокрема, на рівнинній частині заходу України був знайдений у 1933 р. Я. Урбанським [55] – у яру між с. Зелений Гай і с. Іване-Золоте у Заліщицькому р-ні Тернопільської обл. Обговорювалася доцільність занесення *T. claustralis* до Червоної книги України [12].

18) ***Truncatellina costulata* (Nilsson, 1822)** (родина Truncatellinidae)

Розповсюджений переважно в Центральній і Східній Європі. Трапляється також у Закавказзі та в Середній Азії. На території України спорадично трапляється від Подільської височини на заході до Донецької височини на сході та Криму на півдні [28, 29]. У малакологічному фонді ДПМ [29] зберігаються три вибірки з Тернопільської обл., зібрані в околицях таких населених пунктів: с. Кудринці у Борщівському р-ні, с. Городниця у Гусятинському р-ні, м. Скалат у Підволочиському р-ні. Перші два локалітети згадуються ще у старому каталозі малакологічної колекції музею, випущеному наприкінці XIX ст. [10]. *T. costulata* відмічений О. О. Байдашніковим для заповідника “Медобори” [6] та південної частини Хмельницької обл. (окремі знахідки в Городоцькому, Чемеровецькому, Кам'янець-Подільському р-нах) [15],

Я. Урбанським [55] – разом з *Truncatellina claustralis* (див. вище). У 1996 р. дві черепашки *T. costulata* були знайдені нами на території м. Львова [29, 51]. Обговорювалася доцільність занесення *T. costulata* до Червоної книги України [12].

19) ***Granaria frumentum* (Draparnaud, 1801)** (родина Chondrinidae)

Занесений до Червоної книги України [41]. З незрозумілих причин його охоронний статус було понижено від загрожуваного виду (I категорія) у виданні 1994 р. до рідкісного у виданні 2009 р.

Населяє гірські масиви Західної та Центральної Європи, Карпати, Балканський півострів. В Україні відомі поодинокі знахідки в Українських Карпатах (Угольське л-во Карпатського біосферного заповідника) і на заході Подільської височини (Гологори) [41]. У фондах ДПМ зберігаються черепашки *G. frumentum*, зібрані на території Золочівського р-ну Львівської обл. – в околицях с. Червоне (зокрема, на території пам'ятки природи “Лиса гора”), с. Словіта і с. Ясенівка. Щоправда, лише перший локалітет представлений відносно недавніми зборами (1999 р.), решта – матеріалами кінця XIX або першої половини XX ст. Кілька порожніх черепашок *G. frumentum* було знайдено також наприкінці XIX ст. в околицях с. Руда (Кам'янка-Бузький р-н, Львівська обл.), у наносах р. Західний Буг [9], вони також зберігаються у малакологічному фонді ДПМ [29].

Раніше ми висловлювали припущення [30], що цього виду можуть стосуватися також згадки щодо присутності *Abida secale* (Draparnaud, 1801) біля м. Кам'янець-Подільський у Хмельницькій обл. [37]. Проте пізніше було з'ясовано, що на 20 км вище по течії р. Смотрич трапляється інший представник родини Chondrinidae – *Chondrina clienta* [15]. Щоправда, знахідка *Ch. clienta* не виключає ймовірної присутності на тій самій території (тепер або в 1930-х рр.) також *G. frumentum*, адже екологічні вимоги обох видів значною мірою перекриваються.

20) ***Chondrina clienta* (Westerlund, 1883)** (родина Chondrinidae)

Занесений до Червоної книги України [41] під помилковою назвою *Chondrina avenacea* (Bruguière, 1792) зі статусом рідкісний вид. Проте, оскільки кількість відомих знахідок цього виду на території України надзвичайно обмежена (див. нижче), очевидно, доцільно підвищити охоронний статус *Ch. clienta* до “вразливого виду”. Раніше ми вже неодноразово зауважували [30], що опис і зображення *Ch. avenacea* у Червоній книзі України насправді стосуються *Ch. clienta*. Про це свідчать розташування зубів в усті та добре виражені радіальні зморшки на поверхні черепашки. Справжній *Ch. avenacea* на території України, очевидно, досі достовірно не зареєстрований [28]. Останнім часом *Ch. clienta* на території України згадують також під назвою *Chondrina arcadica* (Reinhardt, 1881) [15, 18].

Номінативний підвид *Ch. clienta clienta* розповсюджений у Середній і Південній Європі, включно з Балканським півостровом, підвид *Ch. clienta caucasica* – на Великому Кавказі із Закавказзя та в гірському Криму [43]. До недавнього часу вважалось, що на території України *Ch. clienta* дуже спорадично розповсюджений лише в Українських Карпатах (*Ch. clienta clienta*) і в гірському Криму (*Ch. clienta caucasica*). Пізніше була зроблена одна знахідка в західній частині Подільської височини – поблизу с. Біла Чемеровецького р-ну Хмельницької обл. [15].

21) ***Pyramidula pusilla* (Vallot, 1801)** (родина Pyramidulidae)

Палеоарктичний вид, спорадично розповсюджений в Українських Карпатах, на заході Подільської височини та в гірському Криму [17, 28, 29]. Потребує охорони

на загальнодержавному або хоча б регіональному рівні [28]. У малакологічному фонді ДПМ [29] зберігаються дві невеликі вибірки з рівнинної частини заходу України – з околиць с. Руда у Кам'янка-Бузькому р-ні Львівської обл. (збори 1877 р.; можливо, черепашки з наносів Західного Бугу, отже, точне місцезнаходження популяції невідоме) та із заповідника “Медобори” [50]. О.О. Байдашніков [6] також знаходив *P. pusilla* на території заповідника.

На території України *P. pusilla* до недавнього часу помилково згадували під назвою *Pyramidula rupestris* (Draparnaud, 1801). Справжній *P. rupestris* в Україні та, загалом, у Східній Європі не трапляється [17].

22) *Clausilia pumila* C.Pfeiffer, 1828 (родина Clausiliidae)

Розповсюджений переважно в Центральній та Східній Європі. В Україні трапляється в Карпатах і на Подільській височині [28], досягаючи на сході Вінницької обл. [14]. Зареєстрований О.О.Байдашніковим на території заповідника “Медобори” [6] та в кількох локалітетах на півдні Хмельницької обл. [5, 15]. У малакологічному фонді ДПМ зберігається лише одна вибірка з рівнинної частини заходу України – із замкового парку с. Свірж у Перемишлянському р-ні Львівської обл., зібрана Й. Бонковським у 1878 р. [10, 29]. Обговорювалася доцільність занесення *C. pumila* до Червоної книги України зі статусом “рідкісний вид” [12].

23) *Clausilia cruciata* (Studer, 1820) (родина Clausiliidae)

Розповсюджений переважно на півночі Європи та в гірських р-нах Центральної Європи; на території України – в Карпатах. Відомі також поодинокі знахідки цього виду на рівнинній частині заходу України, проте не виключено, що частина з них може базуватися на помилковому визначенні інших видів роду *Clausilia* [28]. Зокрема, потребує перевірки присутність *C. cruciata* в Копичинському (тепер – Гусятинському) р-ні Тернопільської обл. [20] та в Мануїльському (тепер – Теофіпольському) р-ні Хмельницької обл. [21]. Досі відома лише одна знахідка *C. cruciata* на Західному Поліссі – в околицях с. Кухітська Воля Зарічненського р-ну Рівненської обл., зроблена ще в 1930-х рр. [1]. Опосередковано присутність цього виду на Західному Поліссі підтверджує нещодавня знахідка його на півночі Житомирської обл. [11]. Обговорювалася доцільність занесення *C. cruciata* до Червоної книги України зі статусом “рідкісний вид” [12].

24) *Macrogastra ventricosa* (Draparnaud, 1801) (родина Clausiliidae)

Розповсюджений переважно в Центральній Європі. Є лише поодинокі вказівки для заходу України – Закарпатської та Рівненської обл. [28]. В останньому випадку був зареєстрований у 1930-х рр. поблизу с. Кухітська Воля Зарічненського р-ну Рівненської обл. [1], разом з іншим рідкісним для рівнинної частини заходу України представником тієї ж родини – *Clausilia cruciata* (див. вище).

25) *Macrogastra plicatula* (Draparnaud, 1801) (родина Clausiliidae)

Більша частина видового ареалу розташована в межах Центральної Європи. В Україні зареєстрований на заході країни та в гірському Криму [28, 29]. Хоча деякі згадки щодо присутності *M. plicatula* на заході України базувалися на помилковому визначенні черепашок більш розповсюдженого у цьому регіоні виду *Macrogastra latestriata* (A.Schmidt, 1857) [28, 52], що було встановлено, зокрема, при ревізії фондових матеріалів ДПМ [29]. У малакологічному фонді ДПМ зберігаються 2 черепашки *M. plicatula*, зібрані в 1878 р. поблизу с. Прибинь Перемишлянського р-ну Львівської обл. [29].

Аналізуючи малакофауну Українського Полісся, О.О. Байдашніков [4] вказав на присутність *M. plicatula* у дубово-грабових лісах Волинської області. У наступній публікації цієї серії розміщено картосхему [5, рис. 4], згідно з якою *M. plicatula* був зареєстрований у південно-східній частині Волинської обл. Обговорювалася доцільність занесення цього виду до Червоної книги України зі статусом “вразливий вид” [12].

26) ***Alinda fallax* (Rossmässler, 1836)** (родина Clausiliidae)

Розповсюджений у Польщі, Румунії, Сербії, Македонії, Албанії [36]. На території України спорадично трапляється майже виключно в Українських Карпатах (Івано-Франківська, Чернівецька обл.) [5, 29, 36]. Відоме також одне місцезнаходження на рівнинній частині заходу України – у філіалі “Кременецькі гори” заповідника “Медобори”, розташованому неподалік м. Кременець на півночі Тернопільської обл. [5, 6].

В оглядовій публікації про молюсків Галичини Й. Бонковський [9] вказав також декілька місцезнаходжень *A. fallax* на рівнинній частині заходу України (Тернопільська, Івано-Франківська обл.). Проте під час перевірки фондових матеріалів ДПМ виявилось, що частина черепашок, визначених цим дослідником як *A. fallax*, насправді належить більш розповсюдженому представникові того самого роду – *Alinda stabilis* (L. Pfeiffer, 1847) [29].

Очевидно, *A. fallax* потребує охорони на загальнодержавному або хоча б на регіональному рівні [12, 30]. Обговорювалася доцільність занесення цього виду до Червоної книги України зі статусом “вразливий вид” [12].

27) ***Vestia elata* (Rossmässler, 1836)** (родина Clausiliidae)

Основний ареал охоплює Східні Карпати і Трансильванію; трапляється також у Светокширських горах на півдні Польщі [36]. В Україні локально розповсюджений лише у південно-східній частині Українських Карпат і на заході Подільської височини [5–7, 15]. Найповнішу картину сучасного розповсюдження цього виду на території України дають картосхеми в публікаціях О.О. Байдашнікова [5, 7]. Опубліковані раніше відомості нерідко базуються на помилковому визначенні інших, більш розповсюджених на заході України видів роду *Vestia* [29, 36], тому ми не будемо проводити їх детальний аналіз.

У малакологічному фонді ДПМ наявні дві вибірки з Гусятинського р-ну Тернопільської обл., зібрані з часовим інтервалом у понад сотню років [29]. Інші фондові матеріали з рівнинної частини заходу України, згадані у старому музейному каталозі [10], під час перевірки виявилися черепашками *Vestia turgida* (Rossmässler, 1836) [29].

За прогнозами, глобальні кліматичні зміни можуть призвести до майже повного зникнення *V. elata* на території України протягом найближчих 35 років [8]. Це може слугувати додатковим стимулом для охорони цього виду. Обговорювалася доцільність занесення *V. elata* до Червоної книги України зі статусом “вразливий вид” [12].

28) ***Cecilioides acicula* (O.F. Müller, 1774)** (родина Ferussaciidae)

Досить широко розповсюджений у межах Європи, трапляється також на Кавказі та в Середній Азії. На території України відомий для Криму та заходу України [28]. На відміну від багатьох інших видів наземних молюсків, пов'язаних переважно з верхнім шаром ґрунту і листовою підстилкою, може заглиблюватися в товщу ґрунту до 40–50 см. Разом із невеликими розмірами черепашки (висота не перевищує 5,5 мм, ширина – 1,3 мм), ламкістю її стінок, це значно ускладнює виявлення *C. acicula* під час фауністичних обстежень тої чи іншої місцевості. Найчастіше

порожні черепашки цього виду виявляють у місцях ґрунтових розкопок, у кротовинах тощо. Нечисленні фондові матеріали ДПМ походять переважно з території Передкарпаття [29]. Лише одна невелика вибірка зібрана нами в 1996 р. на території м. Львова [29, 51]. Відомі поодинокі знахідки у Хмельницькій області – в Мануїльському (тепер – Теофіпольському) р-ні [21] та поблизу с. Зубрівка Кам'янець-Подільського р-ну. В останньому випадку живі молюски були знайдені Г.О. Романовим (усне повідомлення) у 2014 р. вздовж течії р. Смотрич під великими плоскими каменями, частково зануреними у ґрунт. Правильність визначення перевірена нами по люб'язно наданих Г.О. Романовим фотографіях.

29) ***Discus perspectivus* (Megerle von Mühlfeld, 1816)** (родина Discidae)

Розповсюджений від Східних Альп до Карпат і Балкан. Спорадично трапляється в гірській, рідше – на рівнинній частині заходу України [28]. Відоме також одне місцезнаходження в Черкаській обл. [13] і два – у Вінницькій [14]. У малакологічному фонді ДПМ на даний час зберігаються 2 вибірки з рівнинної території заходу України: з околиць с. Маркова у Монастириському р-ні Тернопільської обл. [29] та з околиць м. Львова, власні збори 2013 р. В околицях м. Львова вперше зареєстрований нами наприкінці ХХ ст. [51]. Питання щодо необхідності охорони *D. perspectivus* на території України останнім часом підіймалося незалежно різними дослідниками [12, 28].

30) ***Eucobresia nivalis* (Dumont et Mortillet, 1852)** (родина Vitrinidae)

Гірський вид, спорадично розповсюджений від Альп до Карпат. На території України поза межами Українських Карпат уперше виявлений нами у 2012 р. – у регіональному ландшафтному парку “Знесіння”, розташованому в адміністративних межах м. Львова. Одна порожня черепашка *E. nivalis* знайдена під час обстеження залісненого яру з протікаючим у ньому струмком на краю парку. Беручи до уваги хороший стан збереженості черепашки та її загальну крихкість у цього виду, йдеться про нещодавно загиблу тварину. Знайдену черепашку передано до малакологічного фонду ДПМ.

31) ***Cellariopsis orientalis* (Clessin, 1887)** (родина Zonitidae)

Карпатський вид, широко розповсюджений в Українських Карпатах. Відомі також поодинокі знахідки на рівнинній частині заходу України – на заході Подільської височини та в Прут-Дністровському межиріччі [52]. Зокрема, в малакологічному фонді ДПМ зберігається одна черепашка з околиць с. Маркова у Монастириському р-ні Тернопільської обл. [29].

32) ***Oxychilus inopinatus* (Uličný, 1887)** (родина Zonitidae)

Карпатсько-балканський вид, спорадично розповсюджений на заході України. Зареєстрований також у західній частині Причорноморської низовини (Одеська обл.) [28]. Невеликий вид (діаметр черепашки не перевищує 6 мм), який населяє специфічні, не характерні для більшості зонітид ксеротермні біотопи, з високим вмістом карбонату кальцію у ґрунті. Перелічені чинники можуть обумовлювати як локальний характер розповсюдження *O. inopinatus* на дослідженій території, так і відносну рідкість його виявлення під час проведення фауністичних досліджень. У малакологічному фонді ДПМ [29] наявні окремі матеріали зі Львівської (м. Львів та околиці, ок. с. Червоне у Золочівському, ок. с. Наварія у Пустомитівському р-ні) та Тернопільської (ок. с. Вікно і с. Личківці у Гусятинському р-ні, ок. с. Маркова у Монастириському р-ні) областей. *O. inopinatus* був знайдений також в околицях с. Китайгород у Кам'янець-Подільському р-ні Хмельницької обл. [15].

33) *Daudebardia rufa* (Draparnaud, 1805) (родина Daudebardiidae)

Розповсюджений у Центральній, Південній та Південно-Східній Європі. В Україні відомі лише поодинокі знахідки на території Львівської (м. Львів та околиці, ок. с. Руда Кам'янка-Бузького р-ну) [9, 10, 26, 29, 51] та гірської частини Чернівецької області [19]. Потребує охорони на загальнодержавному рівні [12, 28], рекомендований до охорони на території Львівської обл. [26].

34) *Daudebardia brevipes* (Draparnaud, 1805) (родина Daudebardiidae)

Розповсюджений у Центральній і Південно-Східній Європі. В Україні живі особини цього виду поки що були знайдені лише в м. Львові (лісопарк Погулянка) та приміських лісопарках. Наприкінці XIX ст. кілька порожніх черепашок було зібрано також в околицях с. Руда (Кам'янка-Бузький р-н, Львівська обл.), у наносах р. Західний Буг [26, 29]. Потребує охорони на загальнодержавному рівні [12, 28], рекомендований до охорони на території Львівської обл. [26].

35) *Carpathica calophana* (Westerlund, 1881) (родина Daudebardiidae)

Карпатський вид. На території України зрідка трапляється також поза Українськими Карпатами – у рівнинних біотопах заходу України [28]. У малакологічному фонді ДПМ зберігається одна невелика вибірка, зібрана в другій половині XIX ст. у Тернопільській обл. (точного місця збору немає, оригінальний напис на етикетці “Поділля”). Вказаний матеріал походить з колекції Й. Бонковського. В узагальнюючій публікації про молюсків Галичини [9] цей дослідник вказує низку конкретних місцезнаходжень на території Тернопільської (ок. с. Устечко, м. Заліщики, с. Касперівці) та Івано-Франківської (ок. с. Нижнів) областей.

36) *Plicutera lubomirskii* (Ślósarski, 1881) (родина Hygromiidae)

Занесений до Червоної книги України [41] зі статусом вразливий вид, хоча він трапляється на території України значно частіше, ніж описані вище *Granaria frumentum* і *Chondrina clienta*, які мають статус рідкісного виду. Розповсюджений у гірських областях Середньої Європи: Судетах, Татрах, Карпатах [42]. В Україні спорадично трапляється в Українських Карпатах (переважно зі сторони Передкарпаття) та на заході Подільської височини [5, 29]. За нашими спостереженнями у Львові, окремі популяції цього виду можуть тривалий час зберігатися навіть у межах великих населених пунктів [51].

Крім Львова [51], наприкінці XX – на початку XXI ст. *P. lubomirskii* був знайдений нами в інших місцевостях рівнинної частини Львівської обл. – в околицях с. Підгірці (Бродівський р-н), смт Івано-Франкове (Яворівський р-н) [29], а в 2014 р. – на узліссі поблизу смт Оброшине (Пустомитівський р-н). Усі згадані матеріали передано до малакологічного фонду ДПМ, де зберігаються також давніші (другої половини XIX ст.) збори зі Львова, Івано-Франкова, а також з околиць с. Свірж (Перемишлянський р-н). О.О. Байдашніков [6] знайшов *P. lubomirskii* у філіалі “Кременецькі гори” заповідника “Медобори”, розташованому неподалік м. Кременець на півночі Тернопільської обл.

37) *Monachoides incarnata* (O.F. Müller, 1774) (родина Hygromiidae)

Розповсюджений у гірських областях Середньої та Західної Європи [42]. За даними російських малакологів [42, 53], трапляється в Українських Карпатах включно з Передкарпаттям. Ареал *M. incarnata* на території України потребує суттєвого уточнення, оскільки до цього виду часто помилково залучають молодих особин широко розповсюдженого у гірській та рівнинній частині заходу України *Monachoides vicina* (Rossmäslar, 1842) [28, 52]. У малакологічному фонді ДПМ зберігаються черепашки

M. incarnata з Українських Карпат (ок. м. Яремча Івано-Франківської обл.) та Мало-го Полісся (ок. м. Жовква Львівської обл.) [29]. В останньому випадку матеріали зібрані особисто нами в 1997 і 2005 рр. Я. Урбанський [54] описує ще одне місце-знаходження цього виду у рівнинній частині Львівської обл. – в околицях м. Рава-Руська. Потребує додаткового підтвердження наявності *M. incarnata* в Тернопільській [20] і Хмельницькій [37] областях.

Наразі важко оцінити рідкісність і необхідність охорони (хоча б на регіональному рівні) деяких видів слизняків. По-перше, вони нерідко синантропізуються, тому буває складно визначити характер присутності певних видів на дослідженій території: у межах природного ареалу або як наслідок антропохорії. Крім того, у деяких випадках видову належність слизняків складно або навіть неможливо визначити за зовнішніми ознаками, без більш або менш ретельного дослідження будови статевої системи, що знецінює частину літературних даних. Наприклад, зафіксований місцями на Подільській височині та Прут-Дністровському межиріччі *Deroceras turcicum* (Simroth, 1894) з родини Agriolimacidae [5, 14, 52] не лише зовні, але навіть анатомічно дуже подібний на більш відомий вид *Deroceras reticulatum*. Отже, встановити точну картину його сучасного розповсюдження на території України наразі неможливо.

ВИСНОВКИ

Узагальнені дані щодо рідкісних і маловідомих червононогих молюсків рівнинної частини заходу України додатково підтверджують, по-перше, недостатню представленість наземних і прісноводних молюсків у Червоній книзі України; по-друге, необхідність подальших фауністичних і таксономічних (у межах окремих груп) досліджень на даній території. Порівняння описів і зображень окремих видів прісноводних молюсків у монографічних працях східно- та центральноєвропейських дослідників вказує на необхідність додаткового підтвердження присутності на заході України *Lymnaea glabra*, *Lymnaea turricula*, *Planorbis carinatus*, *Gyraulus acronicus*. Перший із перелічених видів уже занесений до Червоної книги України під назвою *Lymnaea clavata*.

Значна частина наземних молюсків, розглянутих у статті, може потребувати охорони не лише на регіональному, але й на загальнодержавному рівні. Особливо це стосується напівслизняків *Daudebardia brevipes* і *D. rufa*, більшість відомих знахідок яких зосереджена піді Львовом, равликів *Pupilla sterrii* (реліктовий вид), *Truncatellina claustralis*, *Pyramidula pusilla*. Деякі зі згаданих у статті видів (*Carpathica calophana*, *Cellariopsis orientalis*, *Eucobresia nivalis*) є звичайними компонентами наземної малакофауни Українських Карпат, проте відносно рідко заходять на рівнинну частину заходу України. Вони можуть потребувати охорони на межі своїх природних ареалів.

Узагальнені та викладені у статті дані можуть бути використані для підготовки обґрунтувань для включення до Червоної книги України окремих видів наземних і прісноводних молюсків, при формуванні регіональних Червоних списків, для виділення і подальшої охорони особливо цінних локальних малакокомплексів.

1. Adamowicz J. Material to fauna of the molluscs (*Mollusca*) of Polesia. **Fragmenta Faunistica Musei Zoologici Polonici**, 1939; 4(3): 13–89. (In Polish).
2. Anistratenko A.A., Stadnichenko A.P. **Littoriniformes, Rissoiformes**. Kiev: Naukova Dumka, 1994. 175 p. (In Russian).

3. *Baidashnikov A.A.* Land molluscs of the Transcarpathian region and their distribution in connection with main landscapes and plant associations. **Proceedings of the Zoological Institute**. Leningrad, 1985; 135: 44–66. (In Russian).
4. *Baidashnikov A.A.* Terrestrial mollusk fauna of the Ukrainian Polesie area Communication 1. Species composition and connection with vegetative cover. **Vestnik Zoologii**, 1992; 4: 13–19. (In Russian).
5. *Baidashnikov A.A.* Terrestrial mollusk fauna of the Ukrainian Polesye. Communication 2. Origins of the recent mollusk assemblages. **Vestnik Zoologii**, 1996; 3: 3–12. (In Russian).
6. *Baidashnikov A.A.* Land molluscs (Gastropoda, Pulmonata) of the “Medobory” Natural Reserve (Podolian Hills). **Vestnik Zoologii**, 2002; 36(2): 73–76. (In Russian).
7. *Baidashnikov A.A.* Intraspecific variability of the species of the genus *Vestia* (Gastropoda, Pulmonata, Clausiliidae) in Ukraine. **Vestnik Zoologii**, 2007; 41(4): 291–304. (In Russian).
8. *Baidashnikov A.A., Titar V.M.* Natural habitat of the species of the genus *Vestia* Hesse, 1916 in Ukraine: modern situation and prognosis for future. In: **Ecofunctional and faunal aspects of the investigations of the molluscs, their role in bioindication of the condition of the environment**. Zhitomir, 2006: 11–14. (In Russian).
9. *Bąkowski J.* Molluscs of Galizien. **Kosmos**, 1884; 9: 190–197, 275–283, 376–391, 477–490, 604–611, 680–697, 761–789. (In Polish).
10. *Bąkowski J.* **Molluscs (Mollusca)**. Lviv, 1891. 264 p. (In Polish).
11. *Balashov I.* Terrestrial molluscs (Gastropoda) of the Slovechansko-Ovrutsky ridge (Zhytomyr Region, Northern Ukraine). **Vestnik Zoologii**, 2012; 46 (6): 491–497.
12. *Balashov I.A.* The protection of terrestrial molluscs of Ukraine: state, problems, trends. **Proceedings of the Ternopil National Pedagogical University**. Series Biology. Special Issue “Molluscs: results, problems and perspectives of the investigations”, 2012; 2(51): 24–32. (In Russian).
13. *Balashov I.A., Baidashnikov A.A.* Terrestrial molluscs (Gastropoda) of the wood-and-steppe in the Dnieper area and their confinement to different phytocenoses. **Vestnik Zoologii**, 2010; 44(4): 309–316. (In Russian).
14. *Balashov I.A., Baidashnikov A.A.* Terrestrial molluscs (Gastropoda) of the Vinnytsia region and their biotopical preferences. **Vestnik Zoologii**, 2012; 46(1): 19–28. (In Russian).
15. *Balashov I.A., Baidashnikov A.A., Romanov G.A.* et al. Terrestrial molluscs of Khmelnytsky region (the Podolian Upland, Ukraine). **Zoologicheskij Zhurnal**, 2013; 92(2): 154–166. (In Russian).
16. *Balashov I.A., Biatov A.P., Vasyliuk A.V.* Species composition and confinement to different phytocenoses of terrestrial molluscs (Gastropoda, Pulmonata) in the “Homilshanski Lis” National Nature Park (Ukraine, Kharkiv region). **Vestnik Zoologii**, 2009; 43(4): 355–360. (In Russian).
17. *Balashov I.A., Gural-Sverlova N.V.* Terrestrial molluscs of the genus *Pyramidula* (Pulmonata, Pyramidulidae) in East Europe, Central Asia and adjacent territories. **Zoologicheskij Zhurnal**, 2011; 90(12): 1423–1430. (In Russian).
18. *Balashov I., Gural-Sverlova N.* An annotated checklist of the terrestrial molluscs of Ukraine. **Journal of Conchology**, 2012; 41(1): 91–109.
19. *Gitilis V.S.* Land molluscs of the Soviet Bukovina. In: **Animal kingdom of the Soviet Bukovina**. Chernovtsy, 1959: 264–278. (In Russian).
20. *Gitilis V.S., Kashuk A.Ya.* To fauna of the land molluscs of Ternopil region. In: **Scientific year-book of the Chernovtsy State University**. Biological department, 1960: 441–444. (In Russian).
21. *Gitilis V.S., Polishuk L.Yu.* To fauna of the land molluscs of Khmelnytsky region. In: **Scientific year-book of the Chernovtsy State University**. Biological department, 1960: 444–447. (In Russian).
22. *Gerber J.* Revision of the genus *Vallonia* Risso 1826. (Mollusca: Gastropoda: Valloniidae). **Schriften zur Malakozoologie**, 1996; 8: 1–169.

23. *Glöer P.* **Freshwater gastropods of Northern- und Central Europe. A guide, living, distribution.** Hackenheim: ConchBooks, 2002. 327 p. (In German).
24. *Glöer P., Meier-Brook C.* **Freshwater molluscs. A guide for Germany.** Neustadt, 1998. 136 p. (In German).
25. *Gural R.I., Gural-Sverlova N.V.* Species diversity of the Gastropoda and Bivalvia molluscs on the territory of the Shatsk National Nature Park. In: Zuzuk F.V. (Ed.) **Nature of Western Polissya and adjacent territories.** Lutsk, 2008. P. 129–136. (In Ukrainian).
26. *Gural R.I., Gural-Sverlova N.V.* Class Gastropoda. In: **Rare and endangered species of the animals of Lviv region.** Lviv: Liga-Pres, 2013. P. 91–96. (In Ukrainian).
27. *Gural-Sverlova N.V., Gural R.I.* Freshwater molluscs of the genus *Planorbarius* and *Planorbis* (Gastropoda, Pulmonata, Planorbidae) in the malacological collection of the State Natural Historical Museum. **Proceedings of the State Natural Historical Museum.** Lviv, 2009; 25: 13–24. (In Ukrainian).
28. *Gural-Sverlova N.V., Gural R.I.* **Guide to the land molluscs of the Ukraine.** Lviv, 2012. 216 p. (In Ukrainian).
29. *Gural-Sverlova N.V., Gural R.I.* **The scientific collections of State Museum of Natural History. 4. Malacological collection.** Lviv, 2012. 253 p. (In Ukrainian).
30. *Gural-Sverlova N.V., Gural R.I.* Rare and little-known molluscs (Gastropoda et Bivalvia) of Ukrainian Carpathians. **Proceedings of the State Museum of Natural History.** Lviv, 2012; 8: 31–142. (In Ukrainian).
31. *Jackiewicz M.* European species of the family Lymnaeidae (Gastropoda: Pulmonata: Basommatophora). **Genus**, 1998; 9(1): 1–93.
32. *Korniushin A.V.* New records of *Lymnaea (Stagnicola)* species in the West Ukraine (Gastropoda: Bassomatophora: Lymnaeidae). **Malakologische Abhandlungen Museum für Tierkunde Dresden**, 1999; 19: 282–283.
33. *Korniushin A.V.* On the species diversity of freshwater bivalve mollusks in Ukraine and the strategy of their conservation. **Vestnik Zoologii**, 2002; 36(1): 9–23. (In Russian).
34. *Kruglov N.D., Starobogatov Ya.I.* A new genus of the Lymnaeidae and taxonomy of the subgenus *Omphiscola* of the genus *Lymnaea* (Gastropoda, Pulmonata). **Zoologicheskij Zhurnal**, 1981; 60(7): 965–977. (In Russian).
35. *Kunitsa N.A.* **Stratigraphy and mollusc fauna of Pleistocene of Ukraine.** Chernovtsy, 1974. 82 p. (In Russian).
36. *Likharev I.M.* **Clausiliidae.** Moscow-Leningrad: Nauka, 1962. 317 p. (In Russian).
37. *Novitski O.Yu.* Molluscs of Vinnytsia and Kamyanets-Podilskij regions **Proceedings of the Zoological Museum of the Institute of Zoology and Biology**, 1938; 21–22: 139–152. (In Ukrainian).
38. *Piechocki A.* **Molluscs (Mollusca). Gastropods (Gastropoda).** Warszawa-Poznań: Państwowe wydawnictwo naukowe, 1979. 187 p. (In Polish).
39. *Pokryszko B.M.* The Vertiginidae of Poland (Gastropoda: Pulmonata: Pupilloidea) – a systematic monograph. **Annales Zoologici**, 1990; 43(8): 133–257.
40. *Polyanski Yu.* Material to the knowledge of the mollusc fauna of the Western Polissya. **Proceedings of the physiographical committee**, 1932; 4–5: 83–100. (In Ukrainian).
41. **Rote List of Ukraine. Animals.** Kyiv: Globalconsalting, 2009. 600 p. (In Ukrainian).
42. *Schileyko A.A.* **Land molluscs of the superfamily Helicoidea.** Leningrad: Nauka, 1978. 384 p. (In Russian).
43. *Schileyko A.A.* **Land molluscs of the suborder Pupillina of the fauna of USSR (Gastropoda, Pulmonata, Geophila).** Leningrad: Nauka, 1984. 399 p. (In Russian).
44. *Stadnichenko A.P.* About the species independence of *Lymnaea corvus* Gmelin, 1778 and *Lymnaea turricula* Held, 1836 (Gastropoda, Pulmonata). **Proceedings of the Higher school. Biological sciences**, 1969; 11: 7–13. (In Russian).
45. *Stadnichenko A.P.* Multiple invasions of the freshwater molluscs parthenitae and larvae trematods. **Vestnik Zoologii**, 1976; 5: 47–55. (In Russian).

46. *Stadnichenko A.P. Lymnaeiformes (Physidae, Bulinidae, Planorbidae)*. Kiev: Naukova Dumka, 1990. 292 p. (In Russian).
47. *Stadnichenko A.P. Lymnaeidae and Acroloxidae of Ukraine*. Kiev: Center of the educational literature, 2004. 327 p. (In Russian).
48. *Stadnichenko A.P., Melnichenko R.K., Uvaeva O.I.* et al. Biodiversity of the freshwater molluscs in the Volyn lakes. In: **ZOOCENOSIS-2007. Biodiversity and role of animals in ecosystems**. Dnipropetrovsk, 2007: 115–117. (In Ukrainian).
49. *Starobogatov Ja.I., Prozorova L.A., Bogatov V.V.* et al. Molluscs. In: Zalolichin S.Ja. (Ed.) **A guide of the freshwater invertebrates of Russia and adjoining territories**, Vol. 6. Sankt-Peterburg: Nauka, 2004: 9–491. (In Russian).
50. *Sverlova N.* History of study and present state of knowledge on land mollusc fauna (Gastropoda, Pulmonata) of the Nature Reserve “Medobory”. In: **Role of protected areas of Western Podillya and Jura of Ojców in preservation of biological and landscape diversity**. Grymajliv-Ternopil: Lileya, 2003: 499–507. (In Ukrainian).
51. *Sverlova N.V.* Materials to the monitoring of land mollusc fauna (Gastropoda, Pulmonata) in Lviv and its vicinity. **Proceedings of the State Natural Historical Museum**. Lviv, 2003; 18: 127–134. (In Ukrainian).
52. *Sverlova N.V.* On the distribution of land molluscs on the territory of Ukraine. **Ruthenica**, 2006; 16(1-2): 119–139. (In Russian).
53. *Sysoev A., Schileyko A.* **Land Snails and Slugs of Russia and Adjacent Countries**. Sofia-Moscow: Pensoft, 2009. 454 p.
54. *Urbanski J.* Molluscs from vicinity of Rava Ruska and from some other localities in Roztochia. **Proceedings of the physiographical committee**, 1933; 67: 43–98. (In Polish).
55. *Urbanski J.* *Truncatellina claustralis* (Gredl.) 1856 (Moll. Pulm., Vertiginidae) in Podolie. **Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska Lublin-Polonia**. Sectio C, 1947; 1(7): 171–182. (In Polish).
56. *Uvaeva O.I.* **Molluscs of the subfamily Planorbinae of Ukraine**. Cherkassy, 2007. 228 p. (In Ukrainian).
57. *Uvaeva O., Hural R.* Peculiarities of distribution and ecology of freshwater snails of the family Planorbidae (Gastropoda, Pulmonata) of Ukraine. **Ruthenica**, 2008; 18(2): 25–38. (In Russian).
58. *Uvaeva O.I., Pavlyuchenko O.V., Gural R.I.* New finds of freshwater molluscs (Gastropoda, Bivalvia) in water bodies of Ukraine. **Proceedings of the State Agricultural University**, 2007; 1(18): 100–105. (In Ukrainian).
59. *Zhadin V.I.* **Molluscs of fresh and brackish waters of USSR**. Moscow-Leningrad, 1952. 376 p. (In Russian).

RARE AND POORLY-KNOWN GASTROPODS (GASTROPODA) OF FLAT PART OF THE WESTERN UKRAINE

N. V. Gural-Sverlova, R. I. Gural

*State Museum of Natural History, NAS of Ukraine, 18, Teatralna St., Lviv 79008, Ukraine
e-mail: sverlova@pip-mollusca.org*

The information about the rare and poorly-known molluscs distributed in the western part of Podolian Upland and other flat parts of Western Ukraine were analysed. On the whole, 27 species of the land molluscs and 10 species of the freshwater molluscs among which *Granaria frumentum*, *Chondrina clienta* and *Plicuteria lubomirskii* entered in the Rote List of Ukraine were put into the review. Apparently the presence of *Lymnaea glabra* entered in the Rote List of Ukraine as *L. clavata* in the basin of Bug requires of the

additional confirmation. The same concerns the presence in the Western Ukraine of the freshwater molluscs *Lymnaea turricula*, *Planorbis carinatus* and *Gyraulus acronicus*. A considerable part of the land molluscs reviewed in the article need a protection on the national-wide level. Particularly, this relates to the semislugs *Daudebardia brevipes* and *D. rufa*, majority of the finds of them concentrated near by Lviv, and to the snails *Pupilla sterri* (relic species), *Truncatellina claustralis*, *Pyramidula pusilla*. Some of the mentioned species (*Carpathica calophana*, *Cellariopsis orientalis*, *Eucobresia nivalis*) are the usual components of the land mollusc fauna of Ukrainian Carpathians, but they relatively rarely get to the flat part of the Western Ukraine. They can need a protection on the margin of their natural areas.

Keywords: molluscs, Gastropoda, protection, Western Ukraine.

РЕДКИЕ И МАЛОИЗВЕСТНЫЕ БРЮХОНОГИЕ МОЛЛЮСКИ (GASTROPODA) РАВНИННОЙ ЧАСТИ ЗАПАДА УКРАИНЫ

Н. В. Гураль-Сверлова, Р. И. Гураль

Государственный природоведческий музей НАН Украины
ул. Театральная, 18, Львов 79008, Украина
e-mail: sverlova@pip-mollusca.org

В статье проанализированы сведения о редких и малоизвестных моллюсках, распространенных в западной части Подольской возвышенности и на других равнинных территориях запада Украины. В целом в обзор включено 27 видов наземных и 10 видов пресноводных моллюсков, среди которых занесенные в Красную книгу Украины *Granaria frumentum*, *Chondrina clienta*, *Plicutera lubomirskii*. Очевидно, требует дополнительного подтверждения присутствие в бассейне Западного Буга *Lymnaea glabra*, занесенного в Красную книгу Украины под названием *L. clavata*. Это же касается присутствия на западе Украины пресноводных моллюсков *Lymnaea turricula*, *Planorbis carinatus*, *Gyraulus acronicus*. Значительная часть наземных моллюсков, рассмотренных в статье, может нуждаться в охране также на общегосударственном уровне. Особенно это касается полуслизней *Daudebardia brevipes* и *D. rufa*, большинство известных находок которых сосредоточено подо Львовом, улиток *Pupilla sterri* (реликтовый вид), *Truncatellina claustralis*, *Pyramidula pusilla*. Некоторые из упомянутых в статье видов (*Carpathica calophana*, *Cellariopsis orientalis*, *Eucobresia nivalis*) являются обычными компонентами наземной малакофауны Украинских Карпат, но относительно редко заходят на равнинную часть запада Украины. Они могут нуждаться в охране на границе своих природных ареалов.

Ключевые слова: моллюски, *Gastropoda*, охрана, запад Украины.

Одержано: 29.08.2014